

Простежуваність харчових продуктів: основні питання

Перший в Україні довідник

У ПАРТНЕРСТВІ З:

 Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Department of Economic Affairs,
Education and Research EAER
State Secretariat for Economic Affairs SECO

WORLD BANK GROUP

IFC International Finance Corporation

©2018 Група Світового банку
1818 H Street NW
Вашингтон ОК 20433
Тел.: 202-473-1000
www.worldbank.org

Усі права захищено.

Ця публікація є результатом роботи фахівців Групи Світового банку. До складу Групи Світового банку входять: Світовий банк (Міжнародний банк реконструкції та розвитку); Міжнародна фінансова корпорація (IFC); Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (MIGA), які є окремими організаціями та здійснюють діяльність згідно зі статтями Угоди. Ми заохочуємо використання цієї публікації в некомерційних та освітніх цілях.

Спостереження, тлумачення та висновки, викладені в цьому матеріалі, можуть не відповідати поглядам Ради виконавчих директорів Світового банку або урядів, які вони представляють. Група Світового банку не гарантує точності даних, що містяться в цій публікації.

Права та дозволи

Представлений у цій роботі матеріал захищено авторським правом. Копіювання та/або передавання цієї роботи частково або в повному обсязі без дозволу може бути порушенням чинного законодавства. Світовий банк заохочує поширення цієї роботи та зазвичай надає дозвіл на часткове відтворення матеріалу в найкоротший строк.

Для отримання дозволу на фотокопіювання або передрук будь-якої частини цієї публікації, будь ласка, надішліть запит до Відділу з питань авторських прав / the Copyright Clearance Center Inc., 222 Rosewood Drive, Danvers, MA 01923, USA; тел.: 978-750-8400; факс: 978-750-4470; www.copyright.com.

Будь-які запитання щодо прав і ліцензій, у тому числі щодо похідних авторських прав, слід адресувати відділу видавництва Групи Світового банку / the Office of the Publisher, The World Bank Group, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA; факс: 202-522-2422; адреса електронної пошти: pubrights@worldbank.org.

Зміст

Передмова.....	4
Вступ.....	5
I. Простежуваність та її складові	7
II. Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені на міжнародному рівні	9
III. Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені в законодавстві ЄС	11
IV. Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені в українському законодавстві	18
V. Вимоги щодо простежуваності в міжнародних та приватних стандартах	21
Висновки.....	23
Бібліографія.....	25

Передмова

Проект Групи Світового банку «Реформування інвестиційного клімату в Україні» за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO) пропонує вашій увазі публікацію «Простежуваність харчових продуктів: основні питання».

У довіднику викладено концепцію системи простежуваності в харчовій галузі та розглянуто її основні складові. Зокрема, документ містить перелік ключових вимог щодо простежуваності, установлених на міжнародному й законодавчому рівнях ЄС і України.

Сподіваємося, зазначене видання буде корисним для бізнесу та державного сектору, що опікуються питаннями безпеки харчових продуктів, та сприятиме більш активному й масштабному впровадженню систем простежуваності в харчовій галузі в Україні.

Під час написання публікації автори використовували як міжнародні, так і національні джерела. Зокрема, було досліджено міжнародну та українську правові бази щодо регулювання питань простежуваності, проаналізовано низку керівних документів та довідників країн ЄС, Китаю, США, Японії, Австралії щодо запровадження системи простежуваності на підприємствах, опрацьовано значну кількість наукових статей.

Довідник було підготовано експертами Проекту Групи Світового банку «Реформування інвестиційного клімату в Україні» Жанною Пастовенською та Катериною Онул.

Проект висловлює щире подяку фахівцям Групи Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації (IFC), які брали активну участь у підготовці й рецензуванні цієї публікації, зокрема Вікторії Тетьорі та Євгену Осмокеску.

Вступ

Сьогодні необхідність запровадження системи простежуваності в Україні активно обговорюють як у приватному, так і в державному секторі. З одного боку, цього вимагає національне законодавство. З іншого — багаторічний досвід харчових підприємств у ЄС, США, Канаді, Японії та інших розвинутих країнах довів ефективність налагодженої системи простежуваності як інструменту захисту бізнесу і споживачів.

Частина українських виробників харчових продуктів вважають обов'язкове запровадження системи простежуваності виключно ще одним регуляторним навантаженням, що насправді не відповідає дійсності. Однією з причин такого ставлення є відсутність доступної інформації щодо суті системи простежуваності та її переваг для бізнесу, а також наявність безпідставних заяв деяких українських експертів про величезні витрати, необхідні для побудови дієвої системи простежуваності, наприклад, на придбання сателітів для зв'язку з космічними супутниками з метою передачі даних.

Ця публікація має на меті розтлумачення концепції системи простежуваності в харчовій галузі та її основних складових. Зокрема, документ містить перелік основних вимог щодо простежуваності, установлених на міжнародному й законодавчому рівнях ЄС і України.

Ефективна система простежуваності — це засіб, за допомогою якого оператор ринку харчових продуктів може відстежувати харчові продукти вздовж усього харчового ланцюга. Основна ціль простежуваності полягає в тому, щоб можна було якнайшвидше знайти джерело проблеми, пов'язаної з харчовою безпекою, та вжити всіх необхідних заходів задля відкликання/вилучення з обігу певного харчового продукту з мінімальним втручанням у виробничий процес. У разі інциденту з харчовим продуктом за відсутності

системи простежуваності процес вилучення/відкликання харчового продукту є більш складним, тривалим у часі та потребує більших зусиль і коштів, ніж за наявності такої системи. Відсутність системи простежуваності та, як наслідок, недостатньо швидка реакція оператора ринку харчових продуктів на певну проблему можуть як завдати шкоди самому підприємству, так і становити небезпеку для всього сектору харчової промисловості. Довіра операторів ринку один до одного також неможлива без наявності в кожного з них ефективної системи простежуваності.

Забезпечення безпечності харчових продуктів є однією з нагальних проблем сьогодення. Гучні скандали, спричинені наявністю меламіну в дитячому харчуванні, спалахами важких отруєнь, пов'язаних із бактерією *Escherichia coli*, діоксином та такими мікроорганізмами, як сальмонела або лістерія, у харчових продуктах, а також розповсюдження таких інфекційних хвороб, як ящур та губчастоподібна енцефалопатія, зумовили зростання уваги громадськості й науковців усього світу до можливості запобігання проблемам з безпечністю харчових продуктів та необхідності чіткого визначення джерела проблеми.

Торгівля харчовими продуктами постійно зростає і вже давно не знає кордонів. Велика кількість гравців харчового ринку, непередбачуваність постачання та швидкоплинний характер харчових продуктів підвищили потребу в застосуванні систем простежуваності на якнайширшій основі з метою забезпечення швидкої реакції в разі виявлення певних проблем.

Інформація, яка фіксується при застосуванні системи простежуваності, допомагає:

- поліпшити та здешевити процедуру відкликання харчового продукту;
- надати споживачеві харчового продукту точну інформацію, наприклад, щодо походження харчового продукту;
- вдосконалити оцінку ризику контролюючим (компетентним) органом.

При цьому слід зазначити, що наявна система простежуваності не робить харчовий продукт безпечним, але є інструментом для розв'язання проблем із безпечністю харчових продуктів.

Забезпечення простежуваності також є гарантією того, що при різних операціях, пов'язаних із харчовим продуктом, його певні характеристики не змінюються. Це важливо, наприклад, при виробництві кошерних, халяльних та органічних харчових продуктів¹.

Належним чином імплементована система простежуваності дає змогу:

- зосереджуватись на профілактичних заходах, а не на реагуванні на вже наявну проблему;
- запроваджувати моніторинг і захист від ризиків у режимі реального часу;
- приймати обґрунтовані управлінські рішення з метою зниження операційних витрат;
- значно зменшити час, необхідний для реагування в разі виникнення проблеми з харчовим продуктом;
- підвищити довіру споживачів.

¹ EU Food Law Handbook edited by: Bernd van der Meulen, 2014, p. 358.

I

Простежуваність та її складові

У широкому сенсі простежуваність — це інструмент, який визначає шлях продукту від джерела його виникнення до безпосереднього отримувача і представляє собою систему фіксування інформації про всі кроки в ланцюгу поставки цього продукту.

Форма та зміст простежуваності залежать від виду харчового продукту, виробничих операцій та інших факторів. Це пояснює відсутність єдиного визначення системи простежуваності.

Водночас універсальною є концепція, за якою система простежуваності складається з трьох базових елементів:

- 1) простежуваність постачальника (зовнішня простежуваність, крок назад);
- 2) простежуваність процесів (внутрішня простежуваність);
- 3) простежуваність покупця (зовнішня простежуваність, крок вперед).

Фіксування інформації про продукт та здатність надати її в разі необхідності є невід'ємними складовими кожного із зазначених елементів.

Здебільшого законодавчі вимоги фокусуються на необхідності забезпечення зовнішньої простежуваності. Запровадження внутрішньої простежуваності на підприємстві регулюється власне бізнесом шляхом включення цієї вимоги в міжнародні та більшість приватних стандартів, наприклад, ISO 22 000, FSSC 22 000, BRC, IFS¹.

¹ Більш детально про це йдеться на стор. 21.

Головною метою включення положень щодо простежуваності в законодавчі акти є забезпечення можливості здійснювати максимально точні відклики продуктів та швидко надавати інформацію відповідним державним органам у разі виникнення проблем з безпечністю харчових продуктів. Як правило, вимоги щодо обов'язкового запровадження простежуваності поширюються на всіх операторів ринку, задіяних у ланцюгу харчового продукту, а саме на:

- операторів ринку первинного виробництва;
- операторів ринку, які здійснюють зберігання харчових продуктів;
- брокерів та трейдерів;
- компанії-перевізники;
- дистриб'юторів;
- ритейлерів;
- заклади громадського харчування;
- операторів ринку — виробників.

II

Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені на міжнародному рівні

Відповідно до Угоди СОР про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (далі — Угода СФЗ), будь-які санітарні й фітосанітарні заходи (включаючи вимоги до забезпечення простежуваності), запроваджувані країнами — членами цієї міжнародної організації, повинні відповідати, зокрема, таким вимогам:

- не створювати свавільної або невиправданої дискримінації між державами — членами СОР;
- не справляти більш обмежувального впливу на торгівлю, ніж це є необхідним для досягнення державами — членами СОР належного рівня санітарного чи фітосанітарного захисту, який враховує технічні й економічні можливості;
- не застосовуватися у спосіб, який являє собою приховане обмеження міжнародної торгівлі.

СОР заохочує прийняття країнами-членами нормативно-правових актів, гармонізованих з відповідними міжнародними стандартами, інструкціями та рекомендаціями, встановленими:

- а) Комісією Кодекс Аліментаріус у випадку забезпечення безпечності харчових продуктів;
- б) Міжнародним епізоотичним бюро (ОІЕ) у випадку охорони здоров'я тварин та запобігання зоонозам;
- в) Секретаріатом Міжнародної конвенції із захисту рослин (ІРРС).

У стандарті CAC/GL 60-2006 Комісія Кодекс Аліментаріус надає таке визначення простежуваності:

«Простежуваність — можливість відслідкувати рух харчового продукту на визначених етапах виробництва, переробки та розповсюдження»¹.

Крім того, у згаданому стандарті Комісія Кодекс Аліментаріус визначає принципи простежуваності як необхідний інструмент у рамках проведення інспектувань державними компетентними органами.

Водночас формулювання терміну «простежуваність» наводиться також і в стандарті Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), яка розглядає простежуваність як **«можливість відслідкувати рух корму або харчового продукту на визначених етапах виробництва, переробки та розповсюдження»².**

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що основою для будь-якої системи простежуваності є можливість відслідкувати та ідентифікувати певні продукти в процесі їх руху ланцюгом постачання.

Можна виділити такі основні елементи системи простежуваності:

- ідентифікація продукту;
- інформація, необхідна для відслідковування руху продукту/предмета ланцюгом постачання;
- установлення зв'язку між продуктом/предметом та учасниками ланцюга постачання.

При цьому слід зважати на те, що обсяги інформації, необхідної для забезпечення простежуваності, можуть бути різними залежно від сектору виробництва та типу продукту. Крім того, розрізняються й типи фіксації такої інформації (може бути застосована як паперова форма, так і баркоди або певні комп'ютерні програми тощо).

Наразі більшістю країн прийнято концепцію, за якою національне законодавство має містити вимогу щодо простежуваності за принципом «крок назад — крок вперед». Зазначене є необхідною основою для забезпечення дієвої простежуваності в будь-якій сфері виробництва та для будь-якого типу продукту.

¹ CAC/GL 60-2006 Principles for Traceability / Product Tracing as a Tool Within a Food Inspection.

² ISO 22005:2007, 3.6, Traceability in the feed and food chain — General principles and basic requirements for system design and implementation.

III

Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені в законодавстві ЄС

1. Загальні вимоги щодо простежуваності

У ЄС законодавчі вимоги щодо запровадження простежуваності містяться в Регламенті (ЄС) № 178/2002¹. Так, пп. 28 та 29 преамбули до цього Регламенту присвячені важливості впровадження процедур простежуваності для харчових продуктів та кормів:

«28) Досвід показав, що належне функціонування внутрішнього ринку харчових продуктів і кормів може опинитися під загрозою у випадках, коли харчові продукти та корми неможливо простежити. Тому необхідно створити комплексну систему простежуваності серед суб'єктів господарювання, чия діяльність пов'язана із харчовими продуктами і кормами, щоб у разі проблем із безпекою харчових продуктів існувала можливість цілеспрямованого і точного вилучення певних продуктів з обігу або інформування про їх небезпечність споживачів чи контролюючих посадових осіб, та щоб у такий спосіб вдавалося уникнути потенційних і небажаних перешкод у нормальній роботі ринку.

¹ Регламент (ЄС) № 178/2002 Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2002 року «Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів».

29) Необхідно забезпечити, щоб суб'єкти господарювання, чия діяльність пов'язана із харчовими продуктами і кормами, включаючи імпортерів, могли виявляти щонайменше суб'єкта господарювання, від якого було поставлено харчові продукти, корми, тварин чи речовини, що можуть бути використані у харчових продуктах чи кормах, а також забезпечити, щоб на випадок проведення розслідування на всіх стадіях існувала можливість простежування»².

Відповідно до ст. 3 Регламенту (ЄС) № 178/2002, простежуваність означає можливість простежити і прослідкувати за харчовими продуктами, кормами, тваринами, призначеними для виготовлення харчових продуктів, чи речовинами, які призначені для включення або очікується, що вони будуть включені в харчові продукти чи корми, на всіх стадіях виробництва, переробки і розповсюдження.

Мінімальні законодавчі вимоги щодо простежуваності визначені у ст. 18 Регламенту (ЄС) № 178/2002:

«Стаття 18. Простежуваність

1. На всіх стадіях виробництва, переробки і розповсюдження необхідно запровадити простежуваність харчових продуктів, кормів, тварин, які призначені для виробництва харчових продуктів, чи будь-яких інших речовин, які призначені для включення або очікується, що вони будуть включені в харчові продукти чи корми.

2. Оператори ринку харчових продуктів і кормів повинні бути в змозі ідентифікувати будь-яку особу, яка здійснила постачання харчових продуктів, кормів, тварин, які призначені для виробництва харчових продуктів, чи будь-які речовини, що призначені для включення або очікується, що вони будуть включені в харчові продукти чи корми.

3. Цією метою такі оператори повинні запровадити системи і процедури, які дозволять, щоб ця інформація була доступною компетентним органам на їх вимогу.

3. Оператори ринку харчових продуктів і кормів повинні запровадити системи і процедури, які дозволяють ідентифікувати підприємства, яким було поставлено їхню продукцію. Така інформація має бути доступною компетентним органам на їх вимогу.

4. Харчові продукти і корми, які введені чи можуть бути введені в обіг у Співтоваристві, належним чином маркуються або ідентифікуються для полегшення їх простежуваності через відповідну документацію або інформацію згідно з відповідними вимогами більш конкретних положень.

5. Положення для застосування вимог цієї статті стосовно конкретних секторів можуть ухвалюватися згідно з процедурою, передбаченою статтею 58(2)».

Ст. 18 Регламенту (ЄС) № 178/2002 вимагає від операторів ринку харчових продуктів запровадити підхід «крок назад — крок вперед», тобто мати можливість ідентифікувати оператора ринку, від якого вони отримали певний продукт, і оператора ринку, якому вони поставили певний продукт. Оператори ринку харчових продуктів мають запровадити системи і процедури, що дозволять їм виконати зазначену вимогу та надати компетентному органу інформацію, необхідну для забезпечення простежуваності.

NB →
Регламент (ЄС) № 178/2002 не містить вимог щодо форми та структури систем і процедур забезпечення простежуваності

² Тут і далі в тексті використовується неофіційний переклад регламентів та директив ЄС.

Відповідно до Керівних настанов щодо імплементації деяких статей Регламенту (ЄС) № 178/2002 (далі — Керівні настанови)³, оператори ринку харчових продуктів повинні:

- запровадити систему, що дозволить їм визначити безпосереднього постачальника та безпосереднього отримувача своєї продукції;
- установити зв'язок «постачальник — продукт», щоб мати змогу визначити, який саме продукт був отриманий від певного постачальника;
- установити зв'язок «отримувач — продукт», щоб мати змогу визначити, який саме продукт був поставлений певному отримувачеві продукту.

Крім того, частина четверта ст. 18 вимагає, щоб харчовий продукт був відповідним чином маркований або ідентифікований для полегшення його простежуваності.

Вимоги Регламенту (ЄС) № 178/2008 спрямовані більше на досягнення цілі — запровадження систем простежуваності, аніж на роз'яснення, яким чином ці цілі мають бути досягнуті.

Так, ст. 18 не містить специфічних вимог щодо того, яка саме інформація має фіксуватися та зберігатися оператором ринку харчових продуктів задля виконання вимоги щодо запровадження простежуваності.

Водночас Керівні настанови⁴ дають роз'яснення, які саме відомості мають фіксуватися та зберігатися оператором ринку харчових продуктів на виконання ст. 18 Регламенту (ЄС) № 178/2002:

- назва й адреса постачальника та ідентифікація продукту, що постачається;
- назва й адреса отримувача та ідентифікація продукту, що отримується;
- дата та за потреби час постачання/отримання;
- об'єм або кількість продукту.

У Регламенті (ЄС) № 178/2002 не зазначено строк зберігання інформації, необхідної для забезпечення простежуваності. Керівні настанови містять роз'яснення щодо того, скільки саме має зберігатися відповідна інформація: «період у 5 років є достатнім для збереження інформації щодо забезпечення простежуваності»⁵. Проте для харчових продуктів, дата «вжити до» (use by), зазначена на маркуванні яких, становить менше 3 місяців, або фруктів, овочів та нефасованих харчових продуктів, призначених для кінцевого споживача, строк зберігання інформації може дорівнювати 6 місяцям з дати виготовлення або постачання. Для інших харчових продуктів, у маркуванні яких зазначено мінімальний термін придатності («краще спожити до»)⁶, відповідна інформація має зберігатися протягом терміну придатності плюс 6 місяців. Для продуктів, щодо яких встановлення терміну придатності не вимагається, наприклад, вина, оцту, жувальної гумки, застосовуватиметься загальне правило 5 років.

³ Guidance on the Implementation of Articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of Regulation (EC) № 178/2002 on General Food Law. Conclusion of the Standing Committee on the Food Chain and Animal Health; 26 January 2010.

⁴ Guidance on the Implementation of Articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of Regulation (EC) № 178/2002 on General Food Law. Conclusion of the Standing Committee on the Food Chain and Animal Health; 26 January 2010.

⁵ Guidance on the Implementation of Articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of Regulation (EC) №178/2002 on General Food Law. Conclusion of the Standing Committee on the Food Chain and Animal Health; 26 January 2010.

⁶ Мінімальний термін придатності («краще спожити до» — best before) та дата «вжити до» зазначаються в маркуванні харчових продуктів у ЄС відповідно до Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 1169/2011 від 25 жовтня 2011 року щодо надання споживачам інформації про харчові продукти.

Відповідно до Регламенту (ЄС) № 178/2002, оператор ринку харчових продуктів не повинен мати інформацію щодо безпосереднього отримувача харчового продукту, якщо він є кінцевим споживачем

Слід звернути особливу увагу на те, що вимога стосовно запровадження систем простежуваності стосується всіх без винятку харчових продуктів, а не лише харчових продуктів тваринного походження

Регламент (ЄС) № 178/2002 містить загальні вимоги до забезпечення простежуваності. Специфічні вимоги до простежуваності окремих видів харчових продуктів в ЄС наводяться, зокрема, у:

- Регламенті (ЄС) № 931/2011, що встановлює конкретні вимоги до простежуваності для харчових продуктів тваринного походження⁷;
- Регламенті (ЄС) № 1337/2013, що встановлює вимоги до простежуваності для окремих типів м'яса⁸;
- Регламенті (ЄС) № 1224/2009, що містить вимоги до простежуваності для рибних продуктів⁹, та Регламенті (ЄС) № 404/2011, який деталізує вимоги до простежуваності для рибних продуктів¹⁰.

2. Вимоги ЄС щодо забезпечення простежуваності для харчових продуктів тваринного походження

Для харчових продуктів тваринного походження, окрім загальної інформації, визначеної Регламентом (ЄС) № 178/2002, обов'язковою до фіксування, збереження та надання на вимогу оператора ринку, якому постачається харчовий продукт, чи компетентного органу є інформація, визначена ст. 3 Регламенту (ЄС) № 931/2011:

- точний опис харчового продукту;
- обсяг або кількість харчового продукту;
- найменування та адреса оператора ринку харчових продуктів, від якого було відправлено харчовий продукт;
- найменування та адреса вантажовідправника (власника), якщо ним не є оператор ринку харчових продуктів, від якого харчовий продукт був відправлений;
- найменування та адреса оператора ринку харчових продуктів, якому було відправлено харчовий продукт;
- найменування та адреса вантажоодержувача (власника), якщо ним не є оператор ринку харчових продуктів, якому адресовано харчовий продукт;
- позначення, яке ідентифікує партію або вантажну партію;
- дата відправлення.

⁷ Виконавчий регламент Комісії (ЄС) № 931/2011 від 19 вересня 2011 року, яким встановлюються вимоги щодо простежуваності, зазначені в Регламенті Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 178/2002 для харчових продуктів тваринного походження.

⁸ Виконавчий регламент Комісії (ЄС) № 1337/2013 від 13 грудня 2013 року, яким встановлюються правила застосування Регламенту (ЄС) № 1169/2011 щодо визначення країни чи місця походження для свіжого, охолодженого й замороженого м'яса — свинини, баранини, козлятини та м'яса свійської птиці.

⁹ Регламент (ЄС) № 1224/2009 від 20 листопада 2009 року, що встановлює систему контролю Співтовариства для забезпечення дотримання правил спільної політики рибальства.

¹⁰ Виконавчий регламент ЄС № 404/2011 від 8 квітня 2011 року, що містить детальні вимоги щодо імплементації Регламенту (ЄС) № 1224/2009 від 20 листопада 2009 року, який установлює систему контролю Співтовариства для забезпечення дотримання правил спільної політики рибальства.

3. Вимоги щодо простежуваності, викладені в Регламенті (ЄС) № 1337/2013

Регламент (ЄС) № 1337/2013 установлює вимоги щодо надання інформації кінцевому споживачеві або закладам громадського харчування про країну або місце походження для свіжого, охолодженого та замороженого м'яса — свинини, баранини, козлятини та м'яса свійської птиці.

Регламент містить вимоги щодо маркування м'яса, для виконання яких необхідно впровадження системи простежуваності на всіх етапах виробництва та розповсюдження м'яса, починаючи від бійні й закінчуючи пакуванням м'яса, з тим щоб мати змогу встановити зв'язок між промаркованим м'ясом і твариною або групою тварин, з яких це м'ясо було отримано.

Задля виконання встановлених зазначеним Регламентом вимог оператор ринку харчових продуктів на кожному етапі виробництва й розповсюдження м'яса повинен мати систему ідентифікації та реєстрації тварин. Така система забезпечує зв'язок між м'ясом та твариною або групою тварин, з яких це м'ясо було отримано. При цьому на стадії забою встановлення такого зв'язку є відповідальністю бійні.

Крім того, у Регламенті (ЄС) № 1337/2013 наведено вимоги щодо надання інформації про країну, в якій відбувалося розведення певної тварини, країну забою та номер партії м'яса операторам ринку на всіх етапах виробництва й розповсюдження м'яса.

4. Вимоги щодо простежуваності для рибних продуктів, викладені в Регламенті (ЄС) № 1224/2009

Ст. 58 Регламенту (ЄС) № 1224/2009 містить вимоги щодо забезпечення простежуваності для рибних продуктів. Відповідно до вимог цього Регламенту, усі партії рибних продуктів та продуктів аквакультури повинні обов'язково простежуватися на всіх етапах їх виробництва, переробки й розповсюдження, починаючи від лову або збирання й закінчуючи реалізацією таких продуктів. Крім того, Регламент (ЄС) № 1224/2009 установлює, що всі рибні продукти та продукти аквакультури мають бути належним чином промарковані з тим, щоб можна було простежити/відслідкувати кожну партію.

Оператори ринку повинні запровадити системи і процедури, що дозволяють ідентифікувати будь-якого оператора ринку, якому було поставлено їхню продукцію. Така інформація має надаватися компетентним органам на їхню вимогу.

При цьому ст. 58 Регламенту (ЄС) № 1224/2009 містить мінімальний перелік необхідних вимог до маркування й надання інформації для всіх партій рибних продуктів і продуктів аквакультури:

«Мінімальний перелік необхідних вимог до маркування та надання інформації для партій рибних продуктів та продуктів аквакультури включає¹¹:

- ідентифікаційний номер кожної партії;
- зовнішній ідентифікаційний номер та найменування риболовного судна або назву виробничої одиниці аквакультури;
- альфа-3 код для кожного виду риби (ФАО);
- дату вилову та дату виробництва;
- кількість кожного виду в кілограмах (маса нетто) або кількість поштучно;
- найменування та адресу постачальника;
- комерційну назву, латинську назву, географічну зону та спосіб виробництва;
- інформацію про те, чи були рибні продукти попередньо заморожені».

5. Позначення, що ідентифікує партію, до якої належить харчовий продукт

Важливою вимогою щодо забезпечення простежуваності харчових продуктів є наявність у маркуванні позначення, що ідентифікує номер партії, до якої належить харчовий продукт. У ЄС питання позначення номеру партії регулюється Директивою № 2011/91/ЄС¹².

Відповідно до зазначеної Директиви, харчовий продукт може бути введений в обіг та перебувати в обігу, тільки якщо його маркування містить позначення, що ідентифікує партію, до якої він належить.

Ця вимога не застосовується:

- до харчових продуктів, які після виходу з виробничої зони продаються чи поставляються на склади тимчасового зберігання, підготовки або пакування, або транспортуються до потужностей з їх обробки або переробки, або гуртуються для негайної обробки або переробки;
- якщо нефасований харчовий продукт упаковується в місцях продажу кінцевому споживачеві, у тому числі на прохання споживача;
- до упаковки або тари, найбільша сторона яких має площу менше 10 см²;
- до індивідуальних порцій морозива. Позначення, що ідентифікує партію морозива, має бути нанесено на групову упаковку.

Номеру партії має передувати велика літера «L» латинської абетки, за винятком випадків, коли таке позначення чітко відрізняється від інших позначень у маркуванні. Позначення, що ідентифікує партію, можна не наводити, якщо в маркуванні вказано мінімальний термін придатності харчового продукту або дату «вжити до», яка складається із дня та місяця в певному порядку та наведена в незакодованій формі.

¹¹ Витяг зі ст. 58 Регламенту (ЄС) № 1224/2009 від 20 листопада 2009 року, який установлює систему контролю Співтовариства для забезпечення дотримання правил спільної політики рибальства.

¹² Директива Європейського Парламенту та Ради № 2011/91 від 13 грудня 2011 року щодо позначення або маркування для ідентифікації партії, до якої належить харчовий продукт.

6. Внутрішня простежуваність у ЄС

Внутрішня простежуваність дає змогу чітко визначити, де саме перебувають сировина та компоненти готового харчового продукту в межах виробничого процесу та підприємства. Оскільки кінцевий харчовий продукт виготовляється з різної сировини, переробляється, поєднується з іншими компонентами, переупаковується, він повинен мати власний ідентифікатор або певну комбінацію цифр та букв, за якою його можна відстежити. При цьому з метою забезпечення простежуваності має бути встановлений чіткий зв'язок між готовим (кінцевим) продуктом та його інгредієнтами (наприклад, масло, панирувальні сухарі, соуси, маринади, сіль та інші компоненти харчового продукту) і використаними пакувальними матеріалами.

Як приклад розглянемо виробництво сумішей для дитячого харчування. Щоб забезпечити внутрішню простежуваність, важливо організувати збереження інформації про виробничий процес, зокрема щодо розробки продукту, сировини та допоміжних матеріалів для виробництва, що входять до продукту, контролю виробництва, контролю готової продукції тощо. Виробничі підприємства повинні фіксувати ключові дані та параметри протягом усього виробничого процесу, подбавши при цьому про те, щоб усі записи були реальними, надійними та забезпечували можливість для ефективного простежування харчового продукту в кожній ланці виробничого ланцюга. Вимоги до таких записів виробниче підприємство встановлює самостійно, виходячи з того, які саме записи та який саме ступінь їх деталізації дозволять гарантувати безпечність і якість дитячої суміші.

Водночас слід звернути увагу, що наявність внутрішньої простежуваності не є обов'язковою відповідно до законодавства ЄС.

Регламент (ЄС) № 178/2002 не містить вимог щодо обов'язкового встановлення зв'язку між «вхідними та вихідними» продуктами, тобто так званої внутрішньої простежуваності, або щодо фіксування інформації, яким чином розділялася партія продукції та формувалася нова партія або новий продукт. Регулятори залишають за операторами ринку право самостійно визначати необхідність впровадження внутрішньої простежуваності на певному підприємстві залежно від його розмірів, обсягів виробництва та продуктів, що використовуються у виробництві. Проте факт необов'язковості такої простежуваності розглядається багатьма дослідниками європейського права як прогалина у праві.

Крім того, Керівні настанови¹³ тлумачать законодавство ЄС таким чином, що запровадження внутрішньої простежуваності сприяє більш чіткому й цільовому відкликанню продукції в разі необхідності. Також внутрішня простежуваність є засобом для контролю виробництва та його оптимізації, наприклад, шляхом управління товарними запасами в рамках певного виробництва або через визначення надійних і ненадійних постачальників.

¹³ Guidance on the Implementation of Articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of Regulation (EC) № 178/2002 on General Food Law. Conclusion of the Standing Committee on the Food Chain and Animal Health; 26 January 2010.

IV

Вимоги щодо запровадження простежуваності, установлені в українському законодавстві

В українському законодавстві вимоги щодо простежуваності містяться в Законі України «Про основні вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР у редакції від 4 квітня 2018 року (далі — Закон).

Так, відповідно до п. 74 ст. 1 Закону: *«простежуваність — можливість ідентифікувати оператора ринку, час, місце, предмет та інші умови поставки (продажу або передачі), достатні для встановлення походження харчових продуктів, тварин, призначених для виготовлення харчових продуктів, матеріалів, що контактують з харчовими продуктами, або речовин, що призначені для включення, або очікується, що вони будуть включені в харчові продукти, на всіх стадіях виробництва, переробки та обігу».*

При цьому термін «простежуваність», використовуваний у Законі, не повною мірою відповідає терміну з Регламенту (ЄС) № 178/2002. Так, у цьому Регламенті (ЄС) прив'язка йде саме до харчових продуктів, кормів, тварин, призначених для виготовлення харчових продуктів, чи речовин, які призначені для включення або очікується, що вони будуть включені в харчові продукти чи корми. А визначення, що міститься в Законі, робить прив'язку до оператора ринку.

Вимоги до операторів ринку харчових продуктів стосовно забезпечення простежуваності наведено у ст. 22 Закону. Вона передбачає, що оператори ринку повинні бути здатні встановити інших операторів ринку, які постачають їм харчові продукти та інші об'єкти санітарних заходів, за принципом «крок назад», а також інших операторів ринку, яким вони постачають харчові продукти та інші об'єкти санітарних заходів, за принципом «крок вперед».

Проте Закон не містить вимог щодо запровадження операторами ринку харчових продуктів внутрішньої простежуваності.

Водночас слід зазначити, що для забезпечення найвищих стандартів безпечності харчових продуктів та ефективного виконання принципу «від ферми до столу» харчовий продукт повинен простежуватися вздовж усього харчового ланцюга, а отже, необхідною є як зовнішня, так і внутрішня простежуваність. Наявність внутрішньої простежуваності є одним з елементів ефективної системи простежуваності¹.

Крім того, Закон не встановлює особливих вимог щодо маркування харчових продуктів з метою забезпечення простежуваності.

Згідно із Законом, необхідна для забезпечення простежуваності інформація повинна зберігатися протягом шести місяців від кінцевої дати продажу харчового продукту, нанесеної на маркуванні.

З огляду на те що українське законодавство наразі містить лише мінімальні вимоги щодо простежуваності, оператори ринку, зацікавлені у впровадженні ефективної системи простежуваності, можуть користуватися найкращими європейськими та світовими практиками.

Відповідно до найкращих практик, основними кроками для забезпечення простежуваності українськими операторами ринку є:

- виконання законодавчо встановленої вимоги «крок назад — крок вперед»;
- розгляд можливості впровадження на підприємстві внутрішньої простежуваності й визначення необхідної інформації, що має фіксуватися та зберігатися для виконання цієї вимоги, виходячи з розміру підприємства, типу продукції, що на ньому виробляється, та виду харчових продуктів, використовуваних у виробництві;
- визначення оператором ринку харчових продуктів партії харчового продукту та партії сировини, що використовується для його виробництва, таким чином, щоб дозволити відстеження фізичного руху продукту харчування вздовж харчового ланцюга;
- створення та підтримання точних облікових записів простежуваності, які можуть бути надані протягом короткого періоду часу для проведення планових перевірок або розслідувань на вимогу компетентного органу.

Для розробки ефективної системи простежуваності на окремо взятому підприємстві чи одній з його потужностей можна скористатися рекомендаціями, наведеними в Бюлетені², який пропонує двокроковий підхід.

¹ A Guidance Document on the Best Practices in Food Traceability; Jianrong Zhang and Tejas Bhatt; Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, Vol. 13, 2014.

² Traceability in food and agricultural products; Bulletin № 91/2015, International Trade Center.

Крок 1 — розробка операційної діаграми, для якої необхідно:

- визначити основні види діяльності компанії;
- відобразити основні види діяльності у вигляді схеми виробничого процесу;
- визначити всі вхідні компоненти/операції та отриманий результат на кожному етапі виробничого процесу;
- проаналізувати рух продукту та визначити його основні критичні точки:
 - виконані операції;
 - усі зміни у продукті або пакуванні;
 - транспортування, переміщення, складування або списання;
 - поєднання компонентів (компоненти додаються на певному етапі виробничого процесу) та змішування.

Важливо визначити, яким чином забезпечуватиметься безперервність інформації на всіх етапах виробничого процесу.

Крок 2 — написання інструкцій процедурного характеру.

Для кожного виду діяльності, відображеного на операційній діаграмі:

- позначте вид діяльності назвою та номером;
- коротко опишіть здійснювану діяльність;
- визначте/призначте особу, відповідальну за певний вид діяльності, інформацію, яку необхідно фіксувати, та документацію, яка має зберігатися з метою забезпечення простежуваності;
- дайте пояснення, як записувати/фіксувати дані, необхідні для забезпечення простежуваності;
- вкажіть, де мають зберігатися необхідні дані.

Також можна скористатися підходом, визначеним у ірландських Керівних настановах щодо запровадження простежуваності³, який містить покрокові поради щодо розробки систем простежуваності на окремо взятому підприємстві і включає такі основні моменти:

- 1) визначення обсягу системи простежуваності;
- 2) визначення оптимального розміру партії;
- 3) визначення інформації, необхідної для системи простежуваності, у тому числі:
 - a) інформації, яка повинна супроводжувати інгредієнти харчових продуктів, що використовуються оператором ринку харчових продуктів;
 - б) інформації про внутрішні процеси, необхідної для підтримання простежуваності під час переробки або підготовки продуктів харчування, де це застосовується;
 - в) інформації, яка повинна супроводжувати процес розповсюдження продуктів харчування, вироблених оператором ринку харчових продуктів;
- 4) визначення періоду зберігання інформації, необхідної для забезпечення простежуваності, та розробка процедури вилучення записів;
- 5) розробка процедури перевірки та тестування системи простежуваності;
- 6) документальне оформлення системи простежуваності.

³ Guidance Note № 10 Product Recall and Traceability (Revision 3). Published by: Food Safety Authority of Ireland Abbey Court Lower Abbey Street Dublin.

Вимоги щодо простежуваності в міжнародних та приватних стандартах

Процес запровадження українськими виробниками систем управління безпеністю харчових продуктів постійно набирає обертів. Найбільш популярними серед виробників стандартами є ISO 22 000 та FSSC 22 000.

Також в Україні збільшується кількість виробників, які, з огляду на перспективи виходу на ринки ЄС, планують запровадження BRC¹ та IFS² стандартів.

Зазначені стандарти передбачають обов'язкове впровадження внутрішньої системи простежуваності.

Так, ISO 22 000 містить спеціальні вимоги до підприємства щодо простежуваності, а саме необхідність запровадження такої системи, яка дає можливість ідентифікувати номер партії продукту та його зв'язок з партією сировини, а також із записами щодо їх переробки та надходження. Тобто, за цим стандартом, на підприємстві повинна існувати як зовнішня, так і внутрішня простежуваність. Такі ж вимоги щодо простежуваності містяться і у FSSC 22 000.

¹ The British Retail Consortium Global Standard for Food.

² Німецький стандарт для аудиту якості та безпеки харчових продуктів.

BRC передбачає необхідність запровадження системи простежуваності, яка дає змогу відслідкувати шлях партії сировини від постачальника через усі виробничі процеси і відправлення готового продукту покупцеві, а також зворотний шлях такого продукту. Усі процедури простежуваності мають бути задокументовані і, окрім самих записів щодо руху продукту, повинні містити чіткий опис того, як працює система простежуваності, перелік та пояснення до маркування (labelling), яке використовується, та записів, які мають вестися. При цьому ідентифікація продуктів і матеріалів може забезпечуватись шляхом маркування як вручну, так і за допомогою комп'ютеризованих систем баркодування.

Задля визначення та підтвердження ефективності запровадженої на виробництві системи простежуваності підприємство повинно щонайменше раз у рік тестувати систему. За цим стандартом система простежуваності повинна надати всю необхідну інформацію про продукт протягом чотирьох годин.

IFS вимагає наявності зовнішньої та внутрішньої простежуваності, наголошуючи на тому, що простежуваність повинна бути забезпечена на всіх стадіях виробництва, у тому числі у процесах, які ще не завершилися, та при поводженні з продуктом після його виготовлення.

Висновки

Навряд чи хто з виробників заперечуватиме, що процеси виробництва харчових продуктів постійно ускладнюються, а торгові маршрути стають дедалі довшими та заплутанішими. Наприклад, зараз український виробник цукерок нерідко отримує інгредієнти з різних куточків світу. А готову продукцію він продає як на українському ринку, так і за десятки тисяч кілометрів від виробництва. З точки зору прибутковості така ситуація є виключно позитивною. Зникли бар'єри, і торгівля стала міжнародною. Але це створило проблеми для безпечності харчових продуктів. Чим складнішим є процес виробництва та чим довша відстань від виробника до споживача, тим важче оперативно зреагувати в разі появи загрози. Саме тому запровадження дієвих підходів та інструментів для швидкого виявлення можливих небезпек, точок їх появи, масштабу можливого розповсюдження та споживачів групи ризику разом із можливістю швидкого реагування є обов'язковою складовою ефективної системи управління безпечністю харчових продуктів. Іншими словами, система управління безпечністю харчових продуктів не може бути по-справжньому дієвою за відсутності в її складі налагодженої системи простежуваності.

З точки зору бізнесу система простежуваності — це рятувальний жилет, який дозволяє підприємству лишитися на плаву в разі виявлення проблем з харчовим продуктом. Система простежуваності дає змогу вчасно запобігти виробництву небезпечного продукту, зупинити таке виробництво або, у разі виявлення загрози вже після випуску продукту на ринок, зупинити його продаж, повідомити споживачів і відкликати небезпечний харчовий продукт з найменшими затратами для виробника.

Для держави налагоджена система простежуваності є одним з інструментів захисту життя та здоров'я населення в умовах постійної інтенсифікації міжнародної торгівлі, зокрема харчовими продуктами. Саме це зумовило появу в законодавстві багатьох країн вимоги до операторів ринку забезпечити простежуваність харчового продукту та його складових за принципом «крок назад – крок вперед». Важливість простежуваності в гарантуванні безпечності харчових продуктів підтверджується включенням відповідних норм у міжнародні стандарти Кодексу Аліментаріус, дотримання яких заохочується Угодою СОТ.

Однак досвід доводить, що в разі ефективності та дієвості певного підходу чи системи бізнесу не потрібні вказівки з боку держави про їх обов'язкове виконання. Підприємці самі зроблять це і за відсутності вимог з боку держави. Саме така ситуація характерна для системи простежуваності. У той час коли національне законодавство багатьох країн вимагає встановлення зовнішньої простежуваності, прогресивний бізнес давно запровадив не лише її, але й внутрішню простежуваність. Крім того, зовнішня і внутрішня простежуваності стали обов'язковими складовими більшості приватних стандартів систем управління безпечністю харчових продуктів.

Важливим є й той факт, що побудова системи простежуваності не потребує запровадження «космічних» технологій. Звичайно, витрати на систему залежатимуть від складності виробничих процесів та їх кількості. Та водночас для створення системи простежуваності може бути достатньо зошита, листа ватману й олівця, або програми Word чи Excel у вашому комп'ютері. Головне – проаналізувати всі вигоди від запровадження простежуваності на виробництві. Після цього рішення про початок побудови системи приймається швидко.

Український бізнес упевнено інтегрується у світову торгівлю, постійно нарощуючи експортний потенціал, відкриваючи нові ринки збуту та стаючи невід'ємною частиною глобального харчового ланцюга. Така стратегія потребує неабияких зусиль для підвищення конкурентоспроможності та збереження конкурентних позицій на глобальних ринках. Досвід інших країн показує, що конкурентну боротьбу зазвичай виграють ті компанії, які мають високий рівень довіри споживачів. Можливість швидко, надійно й ефективно відслідкувати рух продукту вздовж усього харчового ланцюга та довести походження всіх його складових є одним з чинників, що формують таку довіру. Тобто ефективна система простежуваності на підприємстві може суттєво вплинути на його конкурентоспроможність. Отже, запровадження системи простежуваності є одною з головних умов успішної інтеграції українського харчового бізнесу в дедалі складнішу світову харчову систему.

Бібліографія

1. Atwood B., Thompson K., Willett C. *Food Law*. 3rd ed. Tottel. 2009.
2. Berevoianu R. L., Buiga A., Turek Rahoveanu A., Diaconu A. *The Economics of food traceability in emerging markets*. Economics, Management, and Financial Markets. Vol. 6(1), 2011, pp. 434–439.
3. Charlebois S., Sterling B., Haratifar S., Naing S. K. *Comparison of Global Food Traceability Regulations and Requirements*. Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety. Vol. 13, 2014.
4. Choe Y. C., Park J., Chung M., Moon J. *Effect of the food traceability system for building trust: Price premium and buying behavior*. Inf Syst Front, 2009, 11, pp. 167–179.
5. Hall D. *Food with a visible face: Traceability and the public promotion of private governance in the Japanese food system*. Geoforum 41, 2010, pp. 826–835.
6. Kim R. B., Zhang Q., Yoon D.-H. *Traceability System as Perceived-Uncertainty Mitigator for Sustainable Global Food Trade*. Quality Innovation Prosperity / Kvalita Inovacia Prosperita 20/1, 2016. DOI: 10.12776/QIPV2011.625.
7. Wilson D. W., Beers P. T. *Global trade requirements and compliance with World Trade Organization agreements: the role of tracing animals and animal products*. Rev. sci. tech. Off. int. Epiz., 2001, 20(2), pp. 379–384.
8. Xiaoshuan Z., Jian Z., Feng L., Zetian F., Weisong M. *Strengths and limitations on the operating mechanisms of traceability system in agro food, China*. Food Control 21, 2010, pp. 825–829.
9. Zhang J., Bhatt T. *A Guidance Document on the Best Practices in Food Traceability*. Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, Vol. 13, 2014.
10. Zoroja J., Omejec D., Pejić Bach M. *Integrated model of traceability: tracking information for food safety*.
11. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures. Results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations. The legal texts. WTO, Geneva, 558 p.
12. Regulation (EC) № 178/2002 (OJ L31, p1, 1/02/2002) of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety.
13. Australia, New Zealand Food Standards Code. STANDARD 3.2.2. Food Safety Practices and General Requirements (Australia only).

14. Guidance on the Implementation of Articles 11, 12, 14, 17, 18, 19 and 20 of Regulation (EC) № 178/2002 on General Food Law. Conclusion of the Standing Committee on the Food Chain and Animal Health; 26 January 2010.
15. European Commission. Food traceability. Health and Consumer Protection, Directorate General, Brussel; June 2007.
16. Guidance Note № 10 Product Recall and Traceability (Revision 3) Published by: Food Safety Authority of Ireland Abbey Court Lower Abbey Street Dublin.
17. CAC/GL 60-2006 Principles for Traceability / Product Tracing as a Tool Within a Food Inspection and Certification System.
18. ISO 22005:2007, 3.6, Traceability in the feed and food chain – General principles and basic requirements for system design and implementation.
19. Traceability in food and agricultural products; Bulletin № 91/2015, International Trade Center.
20. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 41–42, ст. 2024 із подальшими змінами.

У партнерстві з:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Department of Economic Affairs,
Education and Research EAER
State Secretariat for Economic Affairs SECO

WORLD BANK GROUP

IFC | International
Finance Corporation